

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
İ.İ.B.F.
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BÖLÜMÜ
HAYDAR ALİYEV VAKFI TÜRKİYE
TEMSİLCİLİĞİ

BİRİNCİ ULUDAĞ ULUSLARARASI İLİŞKİLER KONFERANSI

**“Güney Kafkasya’da Güvenliğin
Yeniden Değerlendirilmesi ve
Türkiye-Azerbaycan İlişkileri”**

16-17 Mayıs 2011

Uludağ Üniversitesi Rektörlük A Salonu

Bursa / TÜRKİYE

Meşdi İsmaylov
Uludağ Üniversitesi, İİBF
Kamu Yönetimi, doktora

AVRASYACI DÜŞÜNCELERİN GÜNEY KAFKASYADAKİ GÜVENLİK POLİTİKALARINA ETKİSİ

ÖZET

Rusya Federasyonu'nun dış politika davranışlarını oluşturan Güvenlik Doktrinleri ile Avrasyacı görüşler, Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya devletleri ile olan ilişkilerini belirlemiştir. Rusya, Güney Kafkasya ülkelerinin tekrar Moskova'nın stratejik yörüngesine girmelerini sağlamak için çeşitli adımlar atmaktadır. Rusya'nın bölge politikasını belirleyen en önemli unsurlardan biri de enerjidir. Rusya, bölge enerji rezervlerini, petrol ve doğalgaz boru hatları güzergâhlarını denetimi altında tutmak istemektedir. Bugün bu sahnede Rusya Federasyonu yanında ABD, AB, Türkiye ve İran da yer almaktadır.

ABSTRACT

The Security Doctrines that form the foreign policy acts of the Russian Federation and the Eurasianist perspectives have determined the relationships of the Russian Federation with the Southern Caucasian countries. Russia takes various steps to ensure the re-entry of the Southern Caucasian countries into the strategic orbit of Moscow. One of the most important elements that determine the regional policy of Russia is energy. Russia wants to keep the regional energy reserves, petroleum, and the routes of the natural gas pipe lines under its control. Today, along with the Russian Federation, USA, the EU, Turkey and Iran also take part in this arena.

RUSYA'NIN KAFKASYAYA YÖNELİK AVRASYACI YAKLAŞIMI

Avrasyacılık akımı Batıyla gerçekleşecek herhangi bir entegrasyon sürecinin işlemesine karşı çıkmaktadır. Rusya'nın Avrupa ya da Asya ile olan ilişkilerinin sadece siyasal boyutta değil, kültürel boyutlarının da olduğunu vurgulayan Avrasyacılık, Rusya'nın Batılı siyasal ve kültürel geleneklere hiçbir zaman sahip olmadığını vurgulamaktadır. Başka bir ifadeyle, Avrasyacılık, Rusya'nın kendine ait dünyasının, ne Avrupalı, ne de Asyalı olduğunu iddia etmektedir. Avrasyacılık, Ekim 1917 Devrimi'nden sonra göç sırasında ortaya çıkmış bir entelektüel bir projedir. Atlantikçiler, Rusya'nın Batı ile aynı değerleri paylaştığını ve aynı tehditlerle karşı karşıya olduğunu düşünmektedirler. Bu doğrultuda ise uluslararası kuruluşlara önem vermektedirler. Batı ile yakın olmak isteyen ve çıkarlarının Batı'da olduğunu düşünen bu grubun karşısında Rusya'nın kişiliğini ve farklılığını kaybedeceğinden endişe eden Avrasyacılar yer almaktadır. Bu gruptakiler, Rusya'nın sanayileşmiş büyük ülkeler arasında yer alacak güce sahip olmadığını düşünmekte ve Rusya'nın sorunlarının gelişmekte olan ülkelerin sorunlarıyla benzerlik taşıdığını ifade etmektedirler. Avrasyacılara göre doğal müttefik Batı değil, Güney'dir.

Rus devletçi (etatist) geleneğinin, Rus Ortodoks Hıristiyanlığının “cemaat” fikrine dayanan gizli, totaliter ve otoriter devlet şekli olduğuna dikkat çeken yeni-Avrasyacı yaklaşım, gelecekte merkezi süper güç konumunda olan bir Rusya’nın otoriter esaslara dayalı, güçlü bir başkanlık sistemi ile yönetilmesinin, öncelikli siyasal seçenek olduğu fikrini savunmaktadır. Bu bağlamda, Atlantikçikleri uluslararası ilişkiler açısından ütöpic ve idealist olarak nitelendiren Avrasyacılar realist yaklaşım açısından değerlendirildiğinde, ideal devletin “ulus devlet” değil, “imparatorluk” olduğunu savunmaktadırlar.

Rusya’nın Batılı mı olduğu yoksa bir Avrasya ülkesi mi olduğu konusundaki iç tartışmalar, ülkenin dış politikasına yansımaktadır. Bu çerçevede Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra, 1992’nin sonlarına kadar hâkim olan Atlantikçi akımın etkisiyle Rusya, Kafkasya’yı ve Orta Asya’yı önemsemeyen, Batıyla bütünleşme yanlısı bir politik anlayışa sahip olmuştur. Ancak, Rusya’nın ekonomik sorunlarının devam etmesi ve Batı’dan beklenen desteğin görülememesi nedeniyle Atlantikçi görüş zayıflamaya başlamış ve Avrasyacı olarak adlandırılan ve Rusya’nın çıkarlarının batıdan farklı olduğu, Rusya’nın bir Avrasya ülkesi olarak, “Yakın Çevre” şeklinde isimlendirilen coğrafyada özellikle güvenliği açısından aktif bir dış politika izlemesi gerektiği anlayışı, Rus dış politikasına hâkim olmuştur. Bu politika ile Rusya, Kafkasya’da Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan üzerindeki kontrolünü arttırmaya yönelmiş ve hem askeri varlığının bölgede devamını, hem de bölge enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılmasını sağlamıştır.

Devlet başkanı Putin, yürüttüğü dış politikalarda Avrasyacılık çerçevesinde değerlendirilen iki kutup arasında; sol Avrasyacılık (sosyalist) ve sağ Avrasyacılık (liberal) arasında denge sağlamıştır. Bu politikalar sonucunda Moskova’nın yakın çevresindeki ülkelerle ilişkileri değişerek, “aydınlanmış jeopolitik” formülü ile farklılık kazanmıştır. Avrasya Ekonomik İşbirliği’nin oluşturulması; BDT ülkeleri ile Kolektif Güvenlik Antlaşması’nın imzalanması; Avrupa Birliği ile diplomatik yakınlaşma; Asya ülkeleri -Çin, Kuzey Kore, Japonya, İran ile ilişkilerin artması bunun kanıtıdır. Tüm bu gelişmeler, Avrasyacılığı güçlendirmek amaçlı atılmıştır.

RUSYA AÇISINDAN KAFKASYADA ENERJİ VE GÜVENLİK POLİTİKALARI

Rusya, zengin doğalgaz ve petrol rezervleri sebebiyle çok önemli bir tedarikçi ülke olmasının yanında, petrol ve doğalgazın tüketicilere ulaştırılmasında da çok stratejik bir konumdadır. Rusya’nın enerji süper gücü haline geldiği, Avrupa ve Asya ülkelerinin Rus petrol ve doğalgazına olan ihtiyaçlarının en azından 2030’lara kadar artarak devam edeceği için Moskova’nın bu role öncelik vermeye devam edeceği uzmanlarca ifade edilmektedir.

Rusya, stratejik açıdan hem batıdaki ve doğudaki pazarlara petrol ve doğalgaz satmak istemekte, hem de petrol ve doğalgazın taşınacağı güzergâhı kontrol altına almak istemektedir. Rusya Federasyonu’nun zengin enerji kaynaklarına sahip bu bölgelerde etkinliğini arttırmak, enerji diplomasisini kullanarak süper güç statüsünü tekrar kazanmak istediği savunulmaktadır. SSCB’nin dağılmasından önce bu coğrafyadaki tüm üretim ve dağıtım kanallarını kontrolü altında tutan Rusya, SSCB’nin dağılmasından sonra bu kontrolü kaybetmiştir. Bununla beraber Rusya’nın, yakın çevre politikası çerçevesinde üretim boyutunda olmasa bile dağıtım

boyutunda kontrolü elinde tutmak, bu şekilde bu ülkeler üzerinde siyasi nüfuz elde etmek ve bu ülkelerin Avrupa ve ABD ile işbirliği içine girerek kendi kontrolünden çıkmasını engellemeyi amaçladığı ifade edilmektedir.

Rusya devletinin gelirlerinin büyük bir bölümünü petrol ve doğalgazın satılmasından ve taşınmasından elde edilen gelirler oluşturmaktadır. Petrol ve doğalgazın başka güzergâhlardan Avrupa, Çin, Hindistan ve Japonya pazarlarına taşınmasının Rusya'ya ciddi ekonomik kayıplar verebileceği ifade edilmektedir. Ayrıca petrol ve doğalgazın başka güzergâhlardan taşınması, Rusya'nın hem kendi iç piyasası hem de Avrupa pazarı için yeterli doğalgaz tedarik edebilmesi için büyük yatırımlar yapmasını gerektirebilecektir. Bütün bu sebeplerden dolayı Rusya, Orta Asya ve Kafkaslardaki petrol ve doğalgazın kendi kontrolünde doğu ve batıdaki pazarlara ulaşmasını istemektedir. Bu amaçla, Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan ile uzun vadeli anlaşmalar yapma yoluna gitmiş, bu yolla kontrolü elinde tutmayı amaçlamıştır. BTC, BTE boru hatları ve Nabucco Projesi bu anlamda Rusya'nın çıkarlarına aykırı gelişmeler olarak değerlendirilmektedirler. Rusya'nın bu konudaki hassasiyeti Ağustos 2008'de Gürcistan'da yaptığı operasyonla daha net bir şekilde görülmüştür. Bu harekâtın, sadece askeri bir harekât olmaktan öte uzun vadede bölgedeki petrol ve doğalgaz kaynaklarının Rusya dışındaki bir güzergâhtan batıdaki pazarlara ulaştırılmasını engellemeyi amaçlayan stratejik bir hamle olabileceği değerlendirilmektedir. Rusya'nın, ABD'nin bölgedeki müttefikini bozguna uğratarak, bölgedeki ABD yanlısı ülkeler nezdinde Washington'un güvenlik boyutundaki güvenilirliğini baltalamayı amaçladığı savunulmaktadır. Rusya'nın Ermenistan politikasının da bölgedeki petrol ve doğalgaz rezervleri ve boru hatları bağlamında değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Rusya, bölgedeki petrol ve doğalgaz rezervlerinin Avrupa pazarına ulaştırılmasında kontrolü elinde tutmak için Nabucco projesine alternatif Güney Akım projesini geliştirmiştir. Bu proje, bölge petrol ve doğalgazını Karadeniz'in altından Balkanlara oradan da Avrupa'ya taşımayı hedeflemektedir. Rusya, petrol ve doğalgazın boru hatlarının geçeceği güzergâhı kontrol etme konusundaki hassasiyeti Kuzey Akım projesinde de göze çarpmaktadır. Bu proje, bölge petrol ve doğalgaz kaynaklarının Avrupa'ya taşınmasında Ukrayna'ya olan bağımlılığı azaltmayı hedeflemektedir. Güney Akım projesinde Türkiye'nin by-pass edilmesine benzer şekilde, Kuzey Akım Projesi'nde boru hatlarının Ukrayna'yı by-pass ederek Baltık Denizi'nin altından geçerek Almanya'ya ulaşması hedeflenmektedir. Kuzey Akım Boru Hattı'nın inşası, Nisan 2010 tarihinde düzenlenen ve Almanya Başbakanı'nın ve Rusya Devlet Başkanı'nın katıldığı bir törenle başlatılmıştır.

Sonuç itibarıyla Rusya, enerji diplomasisi yolu ile Avrupa ve Güney Kafkasya jeopolitiğinde yeni dengeler oluşturma gayreti içerisinde. Rusya'nın yeni güvenlik ve dış politika doktrinleri ile resmen öne çıkarılan ekonomik çıkarların, Rusya'nın dış politikasına yansıtılması çerçevesinde, enerji faktörünün avantajlı ve etkin bir duruma getirilmesi Rusya'nın dış politikasında yeni bir dönemin başladığını göstermektedir. Bunun anlamı, Rusya'nın dış politikasında enerji faktörünün en etkin araç olarak önümüze çıkmasıdır.

Moskova, kendi petrol ve doğal gaz üretiminin dışında, Kafkasya ve Hazar havzası petrolünün üretimi ve taşınmasından alacağı payı da kendi ekonomisine katarak dünya piyasasına girmeye çalışmaktadır. Hazar havzası petrolünün önemli olmasının nedeni ise, gelişmiş ekonomilerin Ortadoğu petrollerine bağımlılığını önleyebilecek ve dolayısıyla burada meydana gelebilecek olası krizlere karşı alternatif bir ikame rolü oynayabilecek bir potansiyele sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

Petrol kaynaklarına sahip ülkeler, ulusal güçlerine, ekonomilerine ve dış politikalarına güç katarken, rakiplerini de daha zayıf bir duruma sokmaya çalışmaktadır. Nitekim Rusya'nın, Azeri petrollerini Batı pazarlarına ulaştıracak petrol boru hattının Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) yolu ile değil, Novorosiysk'den geçmesi için 1993'ten beri verdiği mücadelenin temelinde, petrolün vanasını kendi kontrolünde tutma arzusu bulunmakta

idi. Rusya, petrol ihraç yollarını elinde tutarak, petrol ihracatının miktarını kontrol etmeyi hedeflemektedir. Ayrıca Rusya Federasyonu, sadece petrol boru hatlarını elinde bulundurarak dünya petrol arzını etkilemekle kalmayıp, petrolünü ihraç ettiği devletler üzerinde de ekonomik ve siyasi açıdan kontrol sağlamak istemektedir.

KAFKASLARDAKİ TEMEL ENERJİ HATLARI VE GÜVENLİĞİ

Günümüzde dünya devletlerinin üzerinde durduğu en önemli konular arasında “enerji kaynakları” yer almaktadır. Enerji kaynakları içerisinde tüketim açısından en dikkat çeken ise petrol ve doğal gazdır. Dünyadaki

enerji kaynakları içinde en önemli yeri işgal eden petrol, gelişen teknolojinin motor görevini üstlenerek, dünya ekonomisi isleyişinde her gücün sahip olmak istediği bir unsur olmuştur. Petrolü kontrol eden ülkeler ise önemli ve stratejik bir gücü ellerinde bulundurmaya devam etmektedirler. Ayrıca petrolün uluslararası ilişkilerde bir silah olarak kullanımı geçmişte olduğu gibi günümüzde de devam etmektedir.

Avrasya bölgesi, Orta Doğu ile beraber dünyanın en zengin petrol rezervleri olan bölgeleri

olarak büyük jeo-stratejik öneme sahiptir. Orta Doğu bölgesi dünya petrol rezervlerinin yüzde 61’ini, Avrasya bölgesi ise yüzde 10’unu barındırmaktadır. Bu iki bölgenin doğalgaz rezervleri açısından zenginliği ve dünya rezervlerindeki payı da çarpıcıdır. Orta Doğu dünya doğalgaz rezervlerinin yüzde 41’ine, Avrasya ise yüzde 30’una sahip bulunmaktadır. Bölgede enerji kaynakları açısından jeo-stratejik öneme sahip olmakla beraber, aynı zamanda enerji koridorları yani enerji rezervlerinin dünya enerji piyasasına nakledilmesi yolları da güvenlik açısından önem kazanmıştır. Hazar Bölgesi’nde sürdürülen güç mücadelesi, sadece enerji yataklarından alınacak payları değil, bu havzada üretilen enerjiyi dünya pazarlarına taşımanın hangi güzergâhlar vasıtasıyla yapılacağı konusunu da içermektedir.

Bu bakımdan aşağıdaki projeler Kafkasların güvenliğinin sağlanmasında büyük role sahiptir;

- **Bakü-Tiflis-Ceyhan**
- **Bakü-Tiflis-Erzurum**
- **Trans-Hazar Projeleri (Nabucco Projesi)**

Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) boru hattı, başta Azerbaycan petrolü olmak üzere Hazar Bölgesi petrolerini Gürcistan ve Türkiye üzerinden uluslararası pazarlarına ulaştırmayı hedefleyen bir petrol boru hattıdır. BTC boru hattı ile Türkiye, Kafkaslar ve Orta Asya’daki zengin petrol rezervlerinin uluslararası pazarlara taşınmasında köprü rolü üstlenmiş ve “Doğu-Batı Enerji Koridoru”nun anahtar ülkelerinden biri haline gelmiştir. Güney Kafkasya Doğalgaz Boru Hattı olarak da bilinen 970 km. uzunluğundaki Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı, BTC boru hattına paralel yapılmıştır. Yıllık kapasitesi 30 milyar metreküp olan boru hattına ilk Şahdeniz gazı Mart 2007’de verilmiştir. Hattın amacı Azerbaycan doğalgazını ilk aşamada Erzurum’a, daha sonraki aşamalarda ise Türkiye’nin batısına ve Orta ve Güney Avrupa ülkelerine taşımak olarak tespit edilmiştir. Kazakistan ve Türkmenistan doğalgazının da bu hat üzerinden batıya ulaştırılması amaçlanmaktadır. Hazar bölgesi enerji kaynaklarının Türkiye üzerinden uluslararası pazarlara taşınması için geliştirilen bir diğer proje, Türkmenistan doğalgazını Hazar Denizi altından geçecek bir hatla Azerbaycan’a, oradan da Türkiye’ye ve Avrupa’ya taşınması planlanan Trans-Hazar Boru Hattı Projesi’dir. Bu projeye ilgili olarak, 1998 ve 1999

yıllarında yapılan anlaşmalara rağmen proje hayata geçirilememiştir. Hazar Denizi'nin statüsünün belirlenmemesi ve Azerbaycan ve Türkmenistan'ın mali konularda yaşadığı anlaşmazlıklar projenin hayata geçirilememesinin ardında yatan sebepler arasında gösterilmektedirler. Hazar'ın statüsünün belirlenmesi bölgede geliştirilen projelerin geleceği açısından önem taşımaktadır.

SONUÇ

2000'li yıllarda RF, Avrasyacı politikaları sonucunda sahip olduğu enerji kaynaklarıyla dış politikasını paralel hale getirmeyi başarmış ve bu doğrultuda enerji kartını bölgesel ve küresel politikaları ekseninde bir güç parametresi olarak değerlendirmiştir. Bunun yanı sıra Rusya gene Avrasya ekseninde bölgesel ve küresel çıkarlarını korumak için çok sayıda uluslararası örgütün kurulmasına öncülük etmiş ya da ilgili örgütlere üye

olmuştur. Uluslararası ilişkiler bağlamında Avrasyacılık fikriyatının en temel gayesi, yaşanan jeopolitik çöküşten sonra Rusya'nın tek kutuplu Amerikan dünyasında daha fazla küçülmeye uğramadan bölgesel aktörlerle güç dengesi kurarak önce ayakta kalabilmesini, sonra da kendi başına bir kutup oluşturmasını sağlamak olmuştur. Bu bağlamda son yıllarda uluslararası politikanın temel paradigması olan enerji stratejilerinin uygulanmasında RF'nin ulusal çıkarları açısından Avrasyacılık Rusya'ya

alternatif bir uygulama pratiği sunmaktadır. Perspektifsel olarak da Avrasyacı politikaların Rusya tarafından Güney Kafkaslarda genel güvenlik, özelde de enerji güvenliği açısından işlevsel bulunacağını söylemek mümkündür.